Praktverk om norsk underrättelsetjänst

av Magnus Petersson

TITEL:
Den innerste sirkel: Den militære sikkerhetstjenesten 1945–2002
FÖRFATTARE:
Hans Morten Synstnes
FÖRLAG:
Dreyers forlag, Oslo 2016

ETT NYTT NORSKT säkerhetspolitiskt praktverk utkom förra året vilket bygger på författarens omfattande avhandling från 2015. För säkerhets skull har Synstnes lagt till tre nyskrivna kapitel. Det är en 506 sidor och 19 kapitel lång analytisk framställning av utvecklingen av den militära säkerhetstjänsten från krigsslutet till 2002, då den uppgick i den nya myndigheten Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) och Forsvarets sikkerhetsavdeling. Tack vare Synstnes bok får den sista av Norges tre ”hemliga tjänster” – den militära underrättelsetjänsten, den civila säkerhetstjänsten (säkerhetspolisen) och den militära säkerhetstjänsten – sin historia skriven.

Den innerste sirkel är ett mycket gediget arbete som bygger på omfattande arkivstudier av primärkällor. Författaren har haft fullständig tillgång till den militära säkerhetstjänstens hemliga arkiv, något som är helt unikt, och kompletterat med källmaterial från andra delar av statsförvaltningen och Nato. Manuskriptet har sekretessgranskats av Forsvarsdepartementet och godkänts för publicering utan ändringar.

Synstnes bok utgör en fascinerande berättelse om nyetableringen och organiseringen av den militära säkerhetstjänsten efter kriget. Förutom de institutionella ramarna får vi detaljerad inblick i kärnverksamheten; bevarandet av norska och allierade militära hemligheter. I det arbetet ingick personkontroll, kryptologi, chifferanalys, kartkontroll, fotoförbud, avlyssning och mycket annat.

Det är inte möjligt att på ett litet utrymme göra denna bok rättvisa, men några smakbitar, som också har bäring på Sverige, kan ges. Då den militära säkerhetstjänsten lyftes ut ur underrättelseavdelningen i den norska försvarsstaben och blev den nybildade Sikkerhetsstaben år 1965 var det en slutpunkt i en lång process. Försvarschefen (1964–1972) Folke Hauger Johannesen ansåg att underrättelsechefen (1946–1966) Vilhelm Evang hade skaffat sig så mycket makt att han och hans organisation blev en stat i staten som levde sitt eget liv och prioriterade underrättelsetjänst på bekostnad av säkerhetstjänst. Evangs organisation uppgick till 800 tjänster och var därmed långt större än resten av Forsvarsstaben i övrigt och dessutom fungerade samarbetet med säkerhetspolisen dåligt. Synstnes nämner också Wennerströmaffären, som demonstrerade en sviktande svensk säkehetsapparat, som tilläggsfaktor till uppdelningen av under-

rättelse- och säkerhetstjänsten och de facto stärkandet av säkerhetstjänsten.

En annan beröringspunkt med Sverige var utvecklingen av den norska kryptologin. Mycket av det som skedde på chifferfältet i Norge under mellankrigstiden hade varit ”en etterlikgning av svensk praksis”. Efter kriget fortsatte samarbetet med ökad intensitet. Synstnes skriver att samarbetet med Sverige var ”langt viktigare enn med Storbritannia”:

> Flere ansatte ved Chifferavdelingen dro utover på 1950-tallet på jevnlige besøk hos svenskene i Försvarets radioanstalt, med påfølgende gjennvisitter. Svenskene mottok for øvrig beslaglagt tysk sambandsutstyr fra bade Norge och Danmark (s 157).

Vidare ingicks ett avtal med FRA år 1946 beträffande signalunderrättelser, och när den norska underrättelsestjänsten etablerade samarbetsordningar med amerikanska National Security Agency (NSA) var en förutsättning från norsk sida att Norge fick upprätthålla underrättelse- och säkerhetssamarbete med Sverige. Mot slutet av 1940-talet etablerades ett militärt chiffersamband mellan Norge och Sverige, och den norska Chifferavdelingen ”sørget for både instrukser og nykkelmateriell till det den betegnet som et ‘rent krigssamband’” (s 159).

Ett tredje exempel på det nära samarbetet mellan länderna var att Sverige i vissa fall fick köpa norsk kryptoutrustning som vanligtvis var förbehållen Natoländer. På 1970-talet fick Sverige – efter ett personligt ingripande av statsminister Thorbjörn Fälldin – tillgång till sådan utrustning som en del av ett nyetablerat beredskapssamband mellan de skandinaviska utrikesdepartementen. Händelsen är redan känd genom Mikael Holmströms bok *Den dolda alliansen*, men Synstnes kastar ytterligare ljus över den. Sambandet skulle vara ett led i hanteringen av allt i från terroraktioner till säkerhetspolitiska kriser. Den norska Sikkerhetsstaben stod för produktion och fördelning av nycklar till sambandsförbindelsen mellan de skandinaviska huvudstäderna.

För övrigt lyfter Synstnes fram exporten av norskproducerade kryptolösningar till Nato och dess medlemmar under perioden från 1950 och helt fram till 2002 som ”en bemerkelssverdig industriell suksess” (s 404). Orsaken till denna anmärkningsvärda succéhistoria finner han i det han kallar för en ”militærindustriell symbiose”: de centrala militära säkerhetstjänsternas samarbete med universitetsmiljöer och industrin, som är ett genomgående tema i boken.

Synstnes bok utör en mycket rik kunskapskälla inte bara till den som är intresserad av militär underrättelse- och säkerhetstjänst, utan också för alla som har ett bredare intresse för organisationsutveckling, civil-militära relationer och säkerhetspolitik. Den militära säkerhetstjänstens utveckling sätts hela tiden in i en bredare kontext, och tack vare det blir ett tema som med nödvändighet måste innehålla en rad tekniska detaljer både begripligt och intressant. Boken är dessutom mycket påkostad och rikt illustrerad, vilket höjer läsvärdet. Bland annat finns en bild från 1977 på nämnde Fälldin tillsammans med sin norske kollega Odvar Nordli på taket till den norska statsrådsberedningen. Det är bara att gratulera författaren till en exceptionell prestation. Något liknande arbete finns, mig veterligen, inte.

Recensenten är professor och tjänstgör vid Institutet för försvarsstudier i Norge.